SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

Contemporary Pedagogical and Philological Research

2026 / No. 1(2)

UO‘K: 37.011.3-051

YANGI O‘ZBEKISTON O‘QITUVCHISIDA REFLEKSIV PEDAGOGIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH

Amirova Gulnoza Xolmuminovna

Samarqand davlat pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 1-kurs magistranti

@gulnoza.amirova.95@bk.ru

https://orcid.org/0009-0004-9602-672X

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy o‘qituvchining refleksiv pedagogik tafakkuri kasbiy o‘sishning muhim sharti sifatida tahlil qilinadi. J. Dyui, D. Shon, S. Brukfild, T. Farrell va C. Ebert qarashlari qiyosiy o‘rganilib, refleksiyaning pedagogik faoliyatdagi vazifalari aniqlashtirildi. Refleksiv kundalik, hamkasblar bilan hamkorlik, pedagogik keyslar va hamkorlikdagi amaliy tadqiqot kabi vositalarning imkoniyatlari yoritildi.

Kalit so‘zlar: refleksiv tafakkur, refleksiv amaliyot, pedagogik refleksiya, kasbiy rivojlanish, hamkorlikdagi amaliy tadqiqot, pedagogik keys, refleksiv kundalik.

Аннотация. В статье рефлексивное педагогическое мышление современного учителя рассматривается как важное условие профессионального роста. На основе сравнительного анализа взглядов Дж. Дьюи, Д. Шёна, С. Брукфилда, Т. Фаррелла и К. Эберта уточняются функции рефлексии в педагогической деятельности. Раскрываются возможности таких средств развития рефлексивного мышления, как рефлексивный дневник, сотрудничество с коллегами, педагогические кейсы и совместное практическое исследование.

Ключевые слова: рефлексивное мышление, рефлексивная практика, педагогическая рефлексия, профессиональное развитие, совместное практическое исследование, педагогический кейс, рефлексивный дневник.

Abstract. The article examines the reflective pedagogical thinking of modern teachers as an essential condition for professional growth. The perspectives of J.

Dewey, D. Schön, S. Brookfield, T. Farrell, and C. Ebert are comparatively analyzed to identify the functions of reflection in pedagogical practice. The article highlights the potential of various tools for developing reflective thinking, including reflective journals, collaboration with colleagues, pedagogical case studies, and collaborative action research.

Keywords: reflective thinking, reflective practice, pedagogical reflection, professional development, collaborative action research, pedagogical case study, reflective journal.

Ta’lim tez o‘zgarayotgan bir davrda o‘qituvchidan faqat predmetni yaxshi bilish emas, o‘z ishiga tanqidiy qarash ham talab etiladi. Raqamli vositalar, kompetensiyaviy va inklyuziv yondashuvlar darsni tayyor qolipga solib o‘tkazishga imkon bermaydi: har bir sinf, har bir o‘quvchi o‘z qarorini kutadi. Bunday sharoitda pedagogning “nima uchun aynan shunday qildim va bu qanday natija berdi?” degan savolga javob izlay olishi muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu qobiliyat refleksiv tafakkurning mohiyatini tashkil qiladi.

O‘zbekistonda ta’lim sifatini oshirish va pedagog salohiyatini kuchaytirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan [6; 7]. Biroq refleksiv tafakkurni o‘qituvchi faoliyatiga amalda qanday singdirish, uni qanday vositalar bilan rivojlantirish va qay tarzda baholash masalasi hali yetarlicha yoritilmagan.

J. Dyui refleksiv fikrlashni muayyan bilim yoki e’tiqodni uning asoslari va oqibatlari nuqtayi nazaridan faol, izchil o‘rganish jarayoni sifatida izohlaydi [1]. Bu yondashuvda fikrlash tayyor javobni takrorlash emas, balki muammoni aniqlash, dalil izlash va asosli xulosaga kelishdir. D. Shon refleksiyaning ikki ko‘rinishini farqlaydi: faoliyat jarayonidagi refleksiya (reflection-in-action) va faoliyatdan keyingi refleksiya (reflection-on-action) [2]. Birinchisida o‘qituvchi darsdagi kutilmagan vaziyatga o‘sha zahoti moslashadi, ikkinchisida esa mashg‘ulot yakunida o‘z tajribasini tahlil qiladi.

S. Brukfild tanqidiy refleksiyani shaxsiy taxminlar va odatiy qarashlarni qayta ko‘rib chiqish bilan bog‘laydi [3]. T. Farrell refleksiv amaliyotni o‘qituvchining kasbiy o‘sishi va pedagogik qarorlarini anglash vositasi sifatida yoritadi [4]. C. Ebert (C. Hébert) esa refleksiya tushunchasini yuzaki qo‘llamaslik, uni tajriba va bilimning o‘zaro aloqasida tushunish zarurligini ta’kidlaydi [5]. Bu qarashlarni birlashtirsak, refleksiyani bir martalik hisobot emas, uzluksiz kasbiy jarayon sifatida ko‘rish kerakligi ayon bo‘ladi.

Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega. Ishda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni o‘rganish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Refleksiv amaliyotga oid xorijiy konsepsiyalar zamonaviy o‘qituvchiga qo‘yilayotgan talablar bilan solishtirildi. O‘zbekiston ta’limini rivojlantirishga oid strategik hujjatlardagi inson kapitali, ta’lim sifati va pedagog salohiyatini oshirish vazifalari mavzuning ijtimoiy-pedagogik konteksti sifatida olindi [6; 7].

Refleksiv tafakkurning vazifalari. Refleksiv tafakkur o‘qituvchi faoliyatida bir necha vazifani bajaradi. Diagnostik vazifa o‘quvchilarning bilim darajasi, qiziqishi va qiyinchiliklarini aniqlashga xizmat qiladi. Tahliliy vazifa maqsad, metod va natija o‘rtasidagi bog‘liqlikni baholashga yordam beradi. Loyihalash vazifasi keyingi darsni takomillashtirishga, kommunikativ vazifa esa o‘quvchilar va hamkasblar bilan samarali muloqotga qaratilgan. O‘zini rivojlantirish vazifasi pedagogga o‘z kasbiy ehtiyojlarini anglash imkonini beradi.

Zamonaviy o‘qituvchi raqamli vositalar, kompetensiyaviy va inklyuziv yondashuvlar sharoitida tayyor metodik qoliplarni takrorlamasdan, aynan shu sinfga mos qaror qabul qilishi kerak. Bunda “Nima o‘rgatdim?” degan savol bilan birga “O‘quvchilar nimani o‘zlashtirdi?”, “Buni qaysi dalillar tasdiqlaydi?” va “Keyingi safar nimani o‘zgartiraman?” degan savollar ham muhimdir.

Refleksiv kundalik. Eng samarali vositalardan biri refleksiv kundalik yuritishdir. O‘qituvchi darsdan so‘ng maqsadni, muvaffaqiyatli jihatlarni, qiyinchiliklarni,

o‘quvchilar reaksiyasini va keyingi o‘zgarishlarni yozib boradi. Kundalik voqealarni shunchaki sanab o‘tish bilan cheklanmasligi, sabablarni aniqlashga va kelgusi harakatni belgilashga xizmat qilishi lozim. Masalan, guruhli ishda ayrim o‘quvchilar sust qatnashsa, pedagog topshiriq murakkabligini, rollar taqsimotini yoki baholash mezonlarini qayta ko‘rib chiqadi.

Hamkasblar bilan hamkorlik. Ikkinchi vosita – hamkasblar bilan birga ishlash. Dars kuzatuvi, o‘zaro tahlil va metodik suhbat o‘qituvchiga o‘z amaliyotiga boshqa nuqtayi nazardan qarash imkonini beradi. Kuzatuv nazorat yoki jazolash vositasi emas, o‘zaro o‘rganish vositasi bo‘lishi kerak. Buning uchun oldindan maqsad va mezonlar kelishib olinadi, darsda aniq dalillar qayd etiladi, yakuniy muhokamada esa shaxsiy baho emas, kuzatilgan holatlar tahlil qilinadi.

Pedagogik keyslar. Uchinchi vosita – pedagogik keyslar. O‘qituvchilarga muammoli vaziyatlar beriladi va ulardan muammoni aniqlash, bir nechta yechim ishlab chiqish hamda oqibatlarini baholash so‘raladi. Bu usul tanqidiy fikrlash, empatiya va kasbiy mas’uliyatni rivojlantiradi.

Hamkorlikdagi amaliy tadqiqot. To‘rtinchi vosita – hamkorlikdagi amaliy tadqiqot (action research). Unda pedagog o‘z amaliyotidagi muammoni belgilaydi, reja tuzadi, ma’lumot yig‘adi, kichik o‘zgarishni sinab ko‘radi va natijani tahlil qiladi. Jarayon rejalashtirish, harakat, kuzatish va refleksiya sikli bo‘yicha takrorlanadi.

Muvaffaqiyat shartlari. Ta’lim muassasalarida refleksiv tafakkurni shakllantirish uchun uchta narsa muhim: shaffof muloqot muhiti, xatoga o‘sish nuqtasi sifatida qarash va kasbiy izlanishlarni rag‘batlantirish. Rahbariyat refleksiyani ortiqcha qog‘ozbozlik va rasmiyatchilikka aylantirmasligi, o‘qituvchilarga amaliy maslahat berishi, zarur resurslar bilan ta’minlashi va hamkorlik muhitini mustahkamlab borishi lozim. Jarayon muvaffaqiyati bir qator omillarga tayanadi: shaxsiy ichki motivatsiya; o‘z faoliyatini tanqidiy tahlil qilish uchun yetarli vaqt; hamkasblar o‘rtasidagi ishonchli hamkorlik;

qarorlarning empirik dalillarga asoslanishi; malaka oshirish kurslarida maxsus refleksiv topshiriqlardan keng foydalanish.

Refleksiv yetuklikni baholash. Pedagoglarning refleksiv yetuklik darajasini baholashda to‘rtta mezonni birgalikda qo‘llash maqsadga muvofiq. Motivatsion mezon o‘qituvchining doimiy kasbiy takomillashishga intilishini; kognitiv mezon yuzaga kelgan vaziyatlarni nazariy bilim va amaliy dalillar asosida izohlay olishini; faoliyat mezoni tahlil natijalariga ko‘ra kundalik amaliyotga o‘zgartirish kiritishini; kommunikativ mezon esa kasbiy muloqot va jamoaviy hamkorlik ko‘nikmalarini ifodalaydi.

Refleksiv faoliyatni baholashda uch bosqich ajratiladi:

• boshlang‘ich bosqich – pedagog faqat sodir bo‘lgan voqea-hodisalarni tasvirlash bilan cheklanadi;

• rivojlanish bosqichi – pedagog muammolarni va ularning sabablarini aniqlaydi, o‘zgarishlarning aniq rejasini tuzadi;

• yuqori bosqich – pedagog o‘z qarorlarini ilmiy-nazariy jihatdan asoslaydi, muqobil yechimlarni taqqoslab baholaydi va natijalar asosida amaliyotini muntazam takomillashtirib boradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, refleksiv tafakkur zamonaviy o‘qituvchi uchun qo‘shimcha ko‘nikma emas, balki eng muhim kasbiy sifatlardan biridir. U pedagogga o‘z ishini ongli boshqarish, darsdagi vaziyatlarni xolisona baholash va to‘plangan tajribani real kasbiy bilimga aylantirish imkonini beradi. Amaliyotda bunga erishish uchun quyidagi takliflar beriladi:

1. Bo‘lajak va amaldagi o‘qituvchilarning malaka oshirish dasturlariga refleksiv kundalik yuritish, darslarni tahlil qilish va keys-stadi modullarini kiritish.

2. Maktablarda o‘zaro darslarga kirish va ochiq kasbiy muhokama maydonlarini tashkil etish.

3. O‘qituvchilarni amaliy tadqiqotlarga birgalikda jalb qilish.

4. Hisobotlarda qog‘ozbozlik va son ko‘rsatkichlariga emas, tahlilning chuqurligi va amaliy natijaga e’tibor qaratish.

5. Xato qilishdan cho‘chimaydigan sog‘lom va ishonchli muhitni shakllantirish.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, refleksiv tafakkur o‘qituvchining mustaqil pedagogik pozitsiyasini mustahkamlaydi, uni jarayonning shunchaki ijrochisi emas, haqiqiy subyektiga aylantiradi va ta’lim sifatini oshirishga salmoqli hissa qo‘shadi. Kelgusida bu boradagi rivojlanish dasturlarini amalda sinab ko‘rish va ularning samaradorligini maxsus mezonlar asosida baholash muhim vazifa bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. – Boston: D.C. Heath, 1933. – 301 p.

2. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.

3. Brookfield S.D. Becoming a Critically Reflective Teacher. – San Francisco: Jossey-Bass, 1995. – 288 p.

4. Farrell T.S.C. Reflective Practice in Action: 80 Reflection Breaks for Busy Teachers. – Thousand Oaks: Corwin Press, 2004. – 160 p.

5. Hébert C. Knowing and/or experiencing: a critical examination of the reflective models of John Dewey and Donald Schön // Reflective Practice. – 2015. – Vol. 16, No. 3. – P. 361–371.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.